# *Literatur-Euskera batasun baten aldera*

AINGERU IRIGARAY'k

Euskal idazlariak irakurzaleak eta lanzaleak balira (Gales-en, Flandes-en edo Finlandian oi diran bezala) eginik zegoen gaurgoiti han bezala, gure izkuntza idatziaren balasun geiena. Eta gure alferkeria eta kultura gabearengatik goazi, gero ta urrunago batasunetik, joan den mendetik honara. Irakurzale geienek, bai eta idazlari askok ere, ez omen dakite irakurtzen zeatzki, bere euskalkiz kanpoko euskerean.

Euskalkiak urbiltzeko, leenbizi ezagutu beharko dirala iduri zaigu, eta ez daitezkela ezagun, leiatu gabe eta lanean gogor aritu gabe bistan da; guk nai dugu tipus-tapas mirakulu bat gerta dadin, eta hori ez daitekena da.

1959 urtean MOGEL-en gorazarrez Bibarren egin biltzarretan eman nuen hitzalditik (EUSKERA-1960, p. 110) hartuz, aipatuko ditut zenbeit pondu.

Goazen leenbizi helburuak mugatzera: zer esan nai dugu batasuna izenarekin? Noraraiño egin ditaken egun, eskumenean dauzkagun bide eta gaitasunekin? Eztu balio euskalki bat autatzea orai bein, ez eta izketa berri bat asmatzerik ere; emeki eta urratska joan bearra dugu, euskalkiak urbilduz leenik.

Auzi hontan euskera idatzia bakarrik aipatzen da, eta ez euskera mintzatua euskalkiak ere ezdira trabatzen: bere euskalki propioan idatzi beharko baidute, besterik ez dakitenean idazlari geienek orai bein. Baiño euskalki bakotxean urrats handi bat egin ditake batasunaren alde:

I.—Beste euskalkietan ere ezagun diran eta usatzen diran hitzak eta esaldiak usatuz, eta ez haiengandik urruntzen diranak; biltzar horietan Michelenak aipatu zuen bezala (EUSKERA -160- p. 90) giputz euskalkian *afari* usatuz eta ez *apari; dezake* eta *lezake* berexiz usatuz; *duen* eta ez *dun - nuen* eta ez *nun:* (artikulo organikoak geiago erabiliz; *neskatxa bat - egia bat - Zumaia - Donostia - Austria - Geografia);* forma eta hitz horiek ikasteko berriz, joan den mendeko idazlarien gana jo behar nai ta nai ez: J. Bautista AGIRRE, MENDIBURU, *Iturriaga,* G. ARRUE, LARDIZABAL... batasun alderago daude ameko aldiz oraiko giputz idazlariak baiño.

Euskera ikasteko Metodoetan, ez eta Ikastoletan ere, ez oi dira irakasten autore horiek erabiltzen dituzten esakera jatorrak.

II.—Bizkai euskalkian ere berdin gure aldera urbilago daude MOGEL, ASTARLOA, AÑIBARRO... oraiko idazlariak baiño. Michelenak zion bezala, *ditu, dituz* obetsi behar lituzkete *dauz* baiño; *zituan, zituzan* ere *ebazan* ordez... eta dozenaka halako formak. XIX garren mendeko bizkaitar eta gipuzkoar idazlariak irakurtzeko eta ikasteko, eskumenean duzkegu, ECHENAGUSIAren bi LORATEGIAK, batzuen eta besteen zati asko dakartzienak.

III.—Nafar-lapurtarretan ere aisago eta errezago dira guretako AXULAR, DUHALDE, DUVOISIN, HARANEDER, ARBELBIDE... oraikoak baiño; Villasanteren EUSKERA liburuxkan eta Lafitte-ren LORETEGIAN irakur ditazke autore horien zati batzu.

IV.—Zuberotar euskerarekin gauza bera gertatzen zaigu. OIHENART, MAISTER, INCHAUSPE edo PASTURALAK asko aldiz argiago dira guretako, oraiko zuberotar izkiribuak baiño. GAVEL-ek dion bezala (EUSKERA -1960- p. 296) joan den mendean *-r-* soiñuak etziren mutuak, orai bezala, eta Pasturaletan eta kanthoretan ziberotarrek prononziatzen dituzte orai ere; errez da beraz zerbait egitea naiez geroz; borondatea eta jakitea ditugu eskas.

Autore horietan beraz, ikusia dago atzerago eta baterago zirela euskalkiak.

V.—Joskeran; lege hertsiak ezlirake hartu bear; egundoko problemak altxatzen oi ditugu esaldi xinpleenarekin; *gizonak* (gizonek) *mendian mutikoak ikusi zituzten...* bezalako esaldia bi edo hiru gisetara esatea zillegi da, aldakuntza handirik gabe; ez ditzagun mintzairaren jokabideak geiegi muga; batasunaren egiazko korapilloak billa ditzagun eta ez perttolikeriak.

Berdin zilegi dira- *lokartu naiz* - eta - *loak hartu nau* - */hori goxatu* - eta - *hortaz goxatu* - */txoriari ohartu* - eta - *txoriaz ohartu* - */goraintziak esan* - (ez goraintziak eman) - *ongi etorria egin* - (ez ongi etorria eman) *legea baliatu* - eta - *legeaz baliatu / zure laguna lagunt zazu-...*

VI.—Hitz edatuenak usatuz, lekuko bixikeriak baztertuz; beste euskalkietan herrikoiak baldin badira eta arront usatuak, gutti edatu neologismoak baiño leenago dira: *Ekialde - Mendebalde - jokolari* (antzeslari) - *Ikuskari* - (antzerki) - *Bestaberri* - (Korpus) - *Salbatore* - (Aszensio) - *Berendua* - (merienda) - *Karrika* - (kalea) - *Ehorzeta* - (entierroa) - *Aireko* - (egazkin) - *Deitura* - (abizena)-; horretarako, Euskaltzaindiko komisione batek hiztegi ttipi bat abiaturik dauka, 1000 hitzetakoa, gora beera, Iparraldekoek eta Egoaldekoek autsi mautsi bat egiñik, hitz modernoak sartu gogo dituena, asmaketan ibilli gabe bakotxa bere aldetik, batasunaren ondamendian. Ikastoletan ere, beharrezko diren ikasi-hitz arrontenak onartuz xede beretan. Lan gaitza baiñan premiatsua, bereziki Ikastoleen erakasbideak xuxenki finkatzeko. Ikastoleen medioz irakatsi beharra baita euskera bateratu horren irakutzea, bestek egin duten bezala.

VII.—Fonetismo guziak kendu behar; *otsua-berua-etxia,argija-argiya-buruia-buruba-* ordez *otsoa-beroa-etxea-argia-burua-* izkiriatuz beti, salbu Linguistikako textoetan, edo izketa bizietan.

VIII.—*R-* kin asten diran hitzak ezdute beti *-erre-* onartzen; *Ruth- rusoa- Rusia- romantiko- romaniko- Rumania-...* alderdi guzietako eskualdun arrontek esatentuzte beti.

IX.—Perifrasiko formak errezagoak dira euskera ikasteko, sintetikoak baiño. Asteko, aisago dira asko ere *-etor neike- nator-*

*ke-* baiño / *ibil neike- nabilke-* baiño. Halaber Metodoetan, leeneke ikastaldian *zuketan* bakarrik obe litzake, geroagoko utzirik *iketako* eta *noketako* formak.

X.—IZAN-UKAN berboen (naiz-dut) forma arrontenak bateratu behar lirake, lapurtar eta giputz euskalkitakoak bederik;

*-diozka-dizka- dizkio- diotza- ditio- dazko- deutsaz- dazkio-* edo ta *-gara-gira-gera- gare* edo ta *dozue-duzue-dezute-duzute-dezue-* formen artean bat autatu beharra dugula, beste halakoetan bezala, ezta dudarik batere; edozein, baiño bat bakarra aski dugu; eta batasun aldera urrats handia egina ginuke.

XI.—Ortografian, *-rr-ll-tt-* usatuz *-r-l-t-* pikordunak baiño leen, batasun aldera egiten dugu, Iparraldekoek dobleak txoilik usatzen dituztelako.

Euskaltzaindiak onartu zuen bezala aspaldi, *-h-* izkia usatzea komeni dela, batasun alderako denak errez ikusten du, naiz eta gure euskalkietan aspiratzen ezpadaere; bokalen artean *(ohore-zuhurra-ahate-bihotza)* eta adiarazpenak bereixteko *(hori-ori / hura-ura),* Larramendik XVIII garren mende erditsuan gomendatzen zuen bezala usatuz, nafar-lapurtarreri borondatea erakusten diegu; berek onartu zituzten bezala gure *-x-* eta *-tx-*, beren betiko (mendez mende usatuak) *-ch-* eta *-tch-* delakoen ordez, HERRIA astekarian ikusten aal dugun bezala.

Euskeraz izkiriatzean, izen arrotzetako ortografia errespetatu behar da *(Corella-tik, Vaticano-ra, Barcelona-ko);* erdal izenburu propioak eztira euskerara itzulikatzen *(Banco de Vizcaya-n egon naiz);* inglesa irakurtzen duenak badaki nola errespetatzen eta uzten dituzten ingleseratu gabe, beste izkuntzetako izenak edo izenburuak.

*Aingeru Irigaray*